

The examination of relationship between human values and moral maturity in adolescence

Ergenlerde insani değerler ve ahlaki olgunluk arasındaki ilişkinin incelenmesi

Hakan Sarıçam¹

İsmail Çelik²

Neslihan Arıcı³

Mehmet Melik Kaya⁴

Abstract

This study was aim to examine both human values and moral maturity of adolescence within gender and age variables and the relationship between human values and moral maturity in adolescence. The study was conducted with 341 adolescences [N=108 (32%) male, 233'ü (68%) female] attending to Ağrı high schools in 2011 - 2012 school year in and their age ranged from 13 to 18. All adolescences were chosen in this study randomly. In this study The Moral Maturity Scale (Dilmaç, 2007) and The Human Values Scale (Selçuk ve Kaya, 2008) were used. As a result of the study it was found that female adolescences got significantly higher score than male adolescences in human values and in moral maturity level ($p < .05$). Moreover adolescences with 16-18 age got significantly higher score than adolescences with 13-15 age ($p < .01$). In this study it was also found that all gender were at Kohlberg conventional moral level. Moreover human values and its sub constructs are significantly correlated with moral maturity and five sub construct except forbearance explain 24 % variance of moral maturity ($p < .01$). The findings of this research were discussed in the

Özet

Bu çalışmanın amacı ergenlerdeki insani değerleri ve ahlaki olgunluğu yaş ve cinsiyet bağlamında değerlendirmektir ve beraberinde ergenlerdeki insani değerler ile ahlaki olgunluk arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma 2011-2012 eğitim öğretim döneminde Ağrı lise öğrenimine devam eden tesadüfî yöntemle seçilmiş yaşları 13 ile 18 yaş arasında değişen 341 ergen üzerinde [N=108'si (32%) erkek, 233'ü (68%) kız öğrenci] yürütülmüştür. Araştırmada İnsani Değerler Ölçeği (Dilmaç, 2007) Ahlaki Olgunluk Ölçeği (Şengül ve Kaya 2008) kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda kız öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeyleri erkek öğrencilere göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur ($p < .05$). Ayrıca 16-18 yaşında olan öğrencilerin insani değerler ve ahlaki olgunluk düzeyleri, 13-15 yaşındaki öğrencilere göre anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur ($p < .01$). Araştırmada her iki cinsiyetinde Kohlberg'in geleneksel ahlak düzeyinde olduğunu tespit etmiştir. Son olarak araştırmada insani değerlerin bütün boyutlarının ahlaki olgunlukla pozitif yönde ilişkide olduğu ve beş alt boyutunun ahlaki olgunluğun toplam varyansını %24'ünü

¹ Öğrt. Gör. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 215, Kütahya, hakansaricam@gmail.com

² Yard. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ağrı, icelik@agri.edu.tr

³ Uzman Klinik Psikolog, Özel İstanbul Medipol Hastanesi, İstanbul, neslihan@neslihanarici.com

⁴ Araş. Gör., Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya, mehmet.kaya@dpu.edu.tr

light of the literature and some recommendations and suggestions were presented for the further research.

Keywords: human values, moral maturity, adolescence, human values scale, moral maturity scale

[\(Extended English abstract is at the end of this document\)](#)

açıkladığı bulunmuştur($p<.01$). Araştırma bulguları literatür eşliğinde tartışılmış, araştırmanın sınırlılıkları belirtilerek gelecek çalışmalara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler : insani değerler, ahlaki olgunluk, ergenler, insani değerler ölçeği, ahlaki olgunluk ölçeği

GİRİŞ

İnsanoğlu var oluşundan itibaren diğer canlılar gibi yaşam için bir takım gerekliliklerini yerine getirerek hayatını devam ettirmektedir. Yaşam için gerekli olan şartlar özellikle fiziki ve biyolojik olarak kendini göstermektedir. Bu şartlar bütün canlılar için aynı olmakla birlikte insanoğlu için hayatın devamını sağlayacak başka şartların varlığı da zorunludur. Tanrı tarafından insan, yeryüzündeki varlıkların en şerefli olarak tanımlanmakta ve diğer varlıklardan üstün olan yönlerine dikkat çekilmektedir. Bunlar ise insanlara has olan bir takım değerler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Değer, Türk Dil Kurumu sözlüğünde; bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü olarak tanımlanmaktadır (TDK 2005: 483). Her insan bu ölçüyü kullanarak davranışlarını oluşturmaktadır. İnsanlar vicdana dayanan şefkat, yardımlaşma gibi bir takım davranışlar ortaya koyarlar ki bunlara insani değerler denir (Çengel, 2011). İnsan ruh ve beden olarak bir bütün oluşturduğundan insan davranışları da bu bütünlüğün gereğini yerine getirmek için bir takım ölçütlere gereksinim duymaktadır (Steiner, 2004). İnsanların davranışları gerek kendi iç dünyasının gerekse dış dünyasının etkisiyle bir şekil almaktadır. İç dünya açısından baktığımızda insani değerleri; dış dünya açısından baktığımızda ise ahlaki değerlerin belirleyici olduğunu görmekteyiz. Çengel'e (2011) göre değerler, davranışlarımıza rehberlik eden prensipler olarak görülmekte ve bunun da kaynağının inançlar olduğu ifade edilmektedir. İnançlarımız bizler için önem taşımakta çocukluktan itibaren yerleşerek davranışlarımıza yön vermektedir.

Değerler, bir patatesteki besin gibi bazen nesnel veya ulusal bir simge olarak (kartal gibi); bazen de atanmış olabilmektedir (Rolston, 1998). Bu durum içinde yaşanan toplumun gerçeklerinden ve inançlarından kaynaklanmaktadır. Her anne-baba öncelikle evde çocuklarının bir takım değerleri kazanması için çaba sarf etmekte okula başladıktan sonra ise bu çaba devlet tarafından gösterilmektedir. Böylelikle bir takım insani değerlere sahip gençlerin yetiştirilmesi ve mutlu toplumun oluşumu arzu edilmektedir.

Ahlak ve karakter eğitimiyle ilgili bir takım çalışmalar yapan Kanad (1951), Cumhuriyetin ilk yıllarında okulların hangi özellikte insan yetiştirmesi gerektiği konusundaki görüşünü şöyle ifade etmiştir: “*Biz okullardan çıkacak kuşağın onur sahibi olmasını, adil, cesur, görev bilinci yüksek ve namuslu*

olmasını kısaca ahlakî karakterli olmasını istiyoruz.” Diyerek toplumun iyiliği ve huzuru için eğitim kurumlarının geçmişte olduğu gibi günümüzde de değer eğitimi görevini üstlenmesini istemiştir.

İnsanların mutlu ve huzurlu bir şekilde bir arada yaşamalarını sağlayan toplumsal kurallar, onların zorunlu bir şekilde yerine getirdikleri kurallar olarak görülmektedir. Hâlbuki bu kuralların insani değerlerle desteklenmesi gerekmektedir. Sevgi, doğruluk, barış, yardımlaşma gibi değerler, insanların kurallara uymasını kolaylaştırmaktadır. İslam dininin ilk emirlerine baktığımız zaman insanların birbirleri ile ilişkilerinde yukarıda ifade ettiğimiz ölçüleri kullanmalarının tavsiye edildiğini görmekteyiz.

İnsani değerlere baktığımız zaman sorumluluğun öncelikli bir unsur olduğunu görmekteyiz (Yiğit ve Dilmaç, 2011). Zaten insan yaratılışından dolayı iradesi ve aklı olan ve özgür davranan bir varlık olduğundan dolayı hem Tanrı'ya karşı hem de diğer canlılara karşı sorumlu tutulmuştur (Uysal, 2003). Bu sorumluluk insanların gücü nispetinde belirlenmiştir. Toplum içerisinde yaşamın bir gerekliliği olarak yine insanlar, beraberce yaşamının getirdiği sorumlulukları yerine getirmek durumundadırlar.

İnsanların birbirlerini anlamalarını ve birlikte yaşamalarını sağlayan diğer bir insani değer ise dostluk ve arkadaşlıktır (Dilmaç, 2012). Arkadaşlık insanların birbirlerine sevgi ve hoşgörü ile yaklaşmalarını sağlayan insanların toplum içerisinde birlikte hareket etmelerini sağlayan birbirlerine şefkatli davranmaları neticesinde ulusal bilincin ortaya çıkmasına vesile olan önemli bir insani değer niteliği taşımaktadır (Ramachandran, 2008).

İnsanların iyi vatandaş olmalarını sağlayan diğer bir faktör, barış ve huzurun toplum içerisinde yerleşmesidir. İnsanların gönlünde bulunan barış kavramı onların bireysellikten ziyade toplum içerisinde huzurlu olarak yaşamalarına katkı sağlayan en temel insani değer olarak görünmektedir (Fredericks, 2011). Martin Luther King'in dediği gibi: *“Biz gerçekte Allah'ı sokakta görmesek bile doğruyu aradığımız zaman, adalet için mücadele ettiğimiz zaman barışı isteyip barışçıl davrandığımız zaman O, görünür hale gelir”*.

İnsani değerlerden saygı ise insanların somut ihtiyaçlarının dışında var olan yardım ve adalet ihtiyaçlarına verilen ahlaki bir ideal olarak kabul edilmektedir. Saygı maddi ihtiyaçlardan ziyade manevi ihtiyaçların giderilmesine yöneliktir (Hill, 1994). Bu yüzden saygı zorla yerine getirilmesi gereken bir şeyden ziyade insanların kazanmaları gereken ve diğer insanlara karşı gönüllü gösterilmesi gereken bir kavramdır. Ayrıca insanlara karşı manevi değerlere karşı davranışlarımız bu kavram sayesinde ortaya konulduğundan günlük yaşantımız da çok büyük öneme sahiptir. Bu bağlamda da bu kavramın insanlara küçük yaşlardan itibaren öğretilmesini sağlamak durumundayız (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2014).

Hoşgörü kavramı ise genellikle dini anlamda ibadetlerin yapılmasında, inançlar noktasında kendisini gösteren insani bir değerdir (Dilmaç, 2009). Her insan bir takım inançlara sahip olmakta ve bunun gereklerini yerine getirmeye çalışmaktadır. Bu noktada diğer insanların bu konuda gerekli hassasiyet göstermesi başka bir ifadeyle, bu inançları hoşgörü ile karşılaması gerekmektedir. Bu insanlığın yüce değerlerinden birisi olarak yerine getirilmesi gereken bir davranıştır (Ramachandran, 2008).

İnsanoğlunun en önemli ihtiyaçlarından birisi ise dürüstlüktür (Pathania, 2011). Dürüstlük, insanların birbirlerini daha iyi anlamalarını sağlayan doğrunun şiar edinildiği temel bir değerdir (Dilmaç, Kulaksızoğlu & Ekşi, 2007). İslam dini insanların bütün davranışlarında özellikle ticari faaliyetlerinde dosdoğru olmalarını tavsiye ederek bu insani değer ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Ahlaki Olgunluk

Her insan yaşadığı toplum içerisinde belirli kurallar çerçevesinde hayatını devam ettirmektedir. Bu kurallar yaratılışın bir gereği olarak insanlar tarafından kabul edilmiş ve uygulamaya konulmuştur. İnsanların bu kuralları öğrenip onlara uyum sağlamaları adapte olmaları onların ahlaki gelişim sürecinde bir takım aşamalar geçirmesi ile mümkün olacaktır. Ahlak, insanın bir amaca ulaşmak için kendi isteği ile iyi davranışlarda bulunup, kötü davranışlardan kaçınması anlamında bir inanç ve düşünce sistemidir (Aydın, 2010:15). Bu düşünce sistemi üzerinde Piaget ve Kohlberg gibi eğitimciler ahlak gelişimini dönemlere ayırarak incelemişlerdir. Kohlberg, insanların belirli durumlar karşısında verdikleri tepkileri kuralların başkaları tarafından konulduğu gelenek öncesi düzey, ailenin ve ulusun beklentilerinin ön planda olduğu geleneksel düzey ve bireyin başkalarından ve otoritelerden bağımsız olarak ahlak ilkelerini seçtiği ve kendine has değer sistemini oluşturduğu gelenek sonrası olmak üzere üç düzey altında incelemiştir (Çekin, 2013; Senemoğlu, 2001:68-76). Kohlberg'in bu düzeylerini göz önünde bulundurduğumuzda bu gelişim düzeylerini tamamlayıp en üst düzeye geçmiş insanların ahlaki olgunluğa erişiminden bahsedebiliriz.

Ahlaki olgunluk, ahlaki duygu, düşünce, yargı, tutum ve davranışlar açısından yetkin ve zirvede olmak ve her türlü ahlak dışılığı karşı tepki göstermek olarak kendini gösteren, sahip olan bireyin empati yeteneğinin gelişmiş olduğu iyi bir insan olma durumudur (Şengün & Kaya, 2007:52). İnsanlar ahlaki değerlendirmelerini günlük olarak bir takım psikolojik temellere dayanarak oluşturdukları için ahlaki olgunluk, toplumsal yapıda insanlar açısından büyük önem arz etmektedir. Ahlak gelişimi bireysel olarak görünmesine rağmen kurumsal olarak gelişimini sürdürmektedir. Ahlak gelişim açısından sadece psikolojik temeller değil felsefi temellerde etkili olmaktadır. Ancak felsefi bakış açıları, sıradan bir anlayış ve sezgilere nazaran doğal olarak daha sınırlayıcıdır. Bu açıdan psikolojik gerçeklerden ayrı düşünülemezler (Lawrence & Russell, 1998:405). Bu yüzden

ahlaki olgunluk, hem psikolojik gerçeklerden hareket etmeli hem de belirli bir felsefi bakış açısına sahip olmalıdır. Bir toplum içerisinde yaşayan insanların kendi gerçekleri ile toplumun gerçeklerini karşılaştırmaları ve bunlar arasında bir uyum oluşturmaları gerekmektedir. Bu durum ise toplumda ahlaki gelişim açısından örnek bulma zorunluluğunu getirmektedir.

Ahlaki olgunluk, insanların gelmiş olduğu ahlaki gelişimin en üst seviyesi olarak kabul edildiğine göre, her insanın bu son aşamaya gelişini hızlandıracak bir temel modelin modelin/prototipin oluşturulması gerekmektedir. Kültürümüzde bu temel modelle/prototiple ilgili Hz. Muhammed (SAV), Mevlana, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre, Pir Sultan Abdal gibi birçok örnek bulunmaktadır örnek model olarak/prototip olarak gösterilebilir Ahlaki olgunluk bağlamında düşünülen ilk örnek anlayışı, insanların “son derece ahlaki”, “bilge” diye tanımladığı ve yapmış olduğu bütün işlerini içselleştirmiş olan kişilerin ahlaki gelişim açısından göz önünde bulundurulmasından yana bir tavır takınmaktadır (Lawrence ve Russell, 1998:408). Ahlaki olgunluk, sosyal, duygusal ve entelektüel gelişmelerle iç içe ve birbirinden ayrılamayacak biçimde bir bağlılık göstermektedir (Mathieson, 2003).

Mathieson’a (2003) göre ahlaki olgunluğun bir takım unsurları vardır.

- 1.Ahlak birimi ve benlik bilinci
- 2.Bilişsel yeteneği kullanmak
- 3.Duygusal kaynakları kullanmak
- 4.Sosyal becerileri kullanmak
- 5.İlkeleri kullanmak
- 6.Başkalarına saygılı olmak
- 7.Bir amaç duygusu geliştirmek

Bunlardan ilki olan ahlak birimi, insanların kendilerini bir şeye karar verebilme ve bu konuda harekete geçebilme kabiliyeti olarak görmeleri anlamına gelmektedir. Ahlaken olgun insanlar, ahlak birimi olmanın dışında kendilerinin ne olduğunun farkında olan insanlardır. Ahlak birimi insanların iyiliği için hareket etme sorumluluğunun bilincinde olan bir ahlaki olgunluk unsurudur. İnsanın kendini tanıması, davranışlarını diğer insanları olumsuz yönde etkilemeden seçmesi ahlaki olgunluk için bir esastır (Mathieson, 2003).

Bilişsel yetenek ise ahlaki düşüncenin temel taşıdır. Bir ahlaki ikilemi çözmek için paydaşları ve bir durum karşısındaki çıkarlarını değerlendirme konusunda soyut düşünceye ihtiyaç duyulmaktadır. Duygulara gelince davranışlarımızın çoğuna bizi yönlendiren unsurlar olarak bilinmektedirler. Ahlaken olgun bireyler insanların hangi davranışlar karşısında ne tepki vereceklerini bildiklerinden bunları dikkate alarak davranmaya çalışırlar. Ahlaki olgunluğa sahip bireyler sosyal hayata katılma yeteneğine sahip olduklarından diğer insanları daha iyi anlarlar ve

kendileri de diğer insanlar tarafından anlaşılır ve bu sayede kendi bakış açılarını kabul ettirebilirler. Grup normlarının insanları baskı altına alarak itaat etmeleri konusunda etkili olduklarının da farkındadırlar. Diğer bir unsur olan ilke ise durumlar karşısında genellikle uygulanan soyut fikirdir (Akt. Şengün & Kaya, 2008). Kohlberg'in en önemli ilkesi ise adalet ilkesidir (Adıgüzel, 2012). Ahlaken olgun bireyler, ilkelere körü körüne uymaz onların altında yatan sebeplerin farkında olduklarından toplumu birbirine bağlayan ilişkileri bulmaya çalışırlar (Şengün ve Kaya, 2008). Ahlaki olgunluk düzeyi yüksek insanlar, diğer insanların dünya görüşlerini tehdit etmeden onlarla etkileşim içerisine girebilen ve kendilerini sosyal ağın bir parçası olarak görebilen insanlardır. Ahlaki olgunluğun son unsuru ise hayattaki amaç duygusunun varlığıdır (Mathieson, 2003). Bu amaç Maslow ve Rogers'ın insanın kendini gerçekleştirme düzeyinde kendini göstermektedir (Aydın, 2001:105). Her insan yaşamı boyunca bir takım amaçlar peşinde koşacaktır. Bu amaçların gerçekleştirilmesi insanın kendini gerçekleştirme, mükemmele ulaşma seviyesinde mümkün olabilmektedir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Teknolojik gelişmeler neticesinde insani değerlerde bir takım değişiklikler meydana gelmiş ve insani değerlerin yerini maddi değerler almaya başlamıştır (Selen ve diğerleri, 2012). İnsani değerler, kültüre bağlı olarak bireylere aktarılmaktadır. Çocukluktan itibaren verilmeyen değerlerin daha sonra aktarılmaya çalışılması mümkün görünmemektedir. Vatan sadece bir toprak parçası olarak değil vatandaş topluluğu olarak kabul edildiği için vatanın gelişmesi açısından gerekli olan değerlerin vatandaşlara verilmesi gerekmektedir (Sai, 1999). Değerler küçük yaşta verilmeye başlanması tavsiye edilmekle birlikte bireyde değer algısının tam olarak anlaşılabilmesi ergenlik döneminde olmaktadır (Dilmaç, 2012). Soyut işlemler dönemine girmiş olan çocuk kendisine aktarılan soyut kavramlara daha sağlıklı bir şekilde anlam verecektir. Kohlberg'e göre, insanların büyük çoğunluğu ahlaki olgunluk düzeyi bakımından ikinci ahlaki gelişim düzeyi olan "geleneksel ahlak" düzeyinde bulunurlar ve bu düzey ergenlik dönemine denk gelmektedir (Bacanlı, 2002). Colby ve Kohlberg (1987) bireylerin eğitim ve öğretim düzeyleri artıkça ahlaki olgunluk düzeyleri arttığını da belirtmektedir. Bu bağlama ergenlik döneminde bulunan bireylerin insani değerler algı düzeyini belirlemek ve bunun ahlaki olgunlukla ilişkisini saptamak oluşturulacak değerler eğitimi programlarında yol gösterici olacaktır.

Ulusal ve uluslararası literatüre baktığımızda ergenlerde ahlaki olgunluğu farklı değişkenlerle (örnek cinsiyet, eğitim düzeyi, ebeveynlerin eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik düzey vb.) ele alan çeşitli betimsel (Addad ve Leslau, 1990; Cebeci, 2003; Çiftçi, 2001; Gorman, Duffy ve Hefferman; 1994; Hart, Atkins ve Ford, 1999; Hart ve Carlo, 2005; Kaya, 2007; Koyuncu, 1983; Özcan 2006, Turiel, Edwards ve Kohlberg, 1978; Walker, 1995) ve deneysel çalışmalara (Dilmaç, 1999, Katılmış, Ekşi ve

Öztürk, 2005) rastlanmaktadır. Bu değişkenler arasında özellikle cinsiyet ve yaş değişkenlerinin ahlaki olgunlukta önemli olduğu belirtilmektedir. Bazı çalışmalarda (Colby, Kohlberg, Gibbs, ve Lieberman, 1983; Gilligan, 2005) cinsiyetin ahlaki olgunlukta farklılık göstermediğini ancak ahlaksal olgunlukta kadınların ilgi odaklı (Galotti, Kozberg, ve Farmer, 1991; Garmon, Basinger, Gregg, ve Gibbs, 1996) erkeklerin ise adalet odaklı mantıksal çıkarımlara (Gilligan ve Attanucci, 1988; Yacker & Weinberg, 1990) yöneldiği belirtilmektedir. Bazı çalışmalarda ise kadınların ahlaki olgunluk düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu (Acuner, 2004; Kaya ve Aydın; 2011; Özcan, 2006; Rest, 1979; Süslü, 2006; Şengün, 2008; Thoma, 1984), belirtilmektedir. Bu durumun ise kadınların erkeklere göre diğerlerine karşı daha duyarlı, empatik, yardımsever, sorumlu olmasıyla ve toplumun kadına ve erkeğe farklı şekillerde verdiği eğitim tarzlarıyla açıklanmaktadır (Atkinson, Atkinson ve Hilgard, 1995; Kulaksızoğlu, 1998). Yaş değişkeni açısından ise bazı çalışmalarda (Kohlberg 1969, Turiel ve diğerleri, 1978) ahlaki olgunluğun yaşla birlikte arttığı vurgulanmaktadır. Bu durum da bilişsel düzeyin yaşla birlikte bireylerde artmasıyla açıklanmaktadır (Atkinson ve diğerleri 1995). Buna karşın bazı çalışmalarda ise (Acuner, 2004; Donenberg ve Hoffman, 1988; Temel, 1991, Koç ve diğerleri, 2009) ahlaki olgunluğun yaşla bir ilişkisinin olmadığı belirtilmektedir.

Ayrıca uluslararası ve uluslararası literatüre baktığımızda ergenlerde insani değerlerin çeşitli çalışmalarda (Baloğlu ve Balgalmıs, 2005; Dilmaç, 1999; 2007; Erdem, 2003; Germine, 2001; Lamberta, 2004; Perry ve Wilkenfeld, 2006; Sarı, 2005; Schwartz ve Boehnke, 2004, Schwartz, ve diğerleri; 2001) ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmalarda insani değerlerin bireylere eğitim yolu ile her yaşta öğretilebileceği ve eğitim düzeyi arttıkça değerlerin artabileceği vurgulanmaktadır.

Bütün yukarıda bahsedilen kavramlar ve araştırmalar dikkate alındığında bu çalışmanın temel amacı ergenlerde insani değerler ile ahlaki olgunluk arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki hipotezler ortaya atılmıştır:

1. Ahlaki olgunluk cinsiyete göre farklılık gösterecektir.
2. Yaş arttıkça insani değerler puanları ile ahlaki olgunluk puanları da artacaktır.
3. Ahlaki olgunluk ile insani değerler arasında ilişki vardır.

YÖNTEM

Çalışma grubu

Bu araştırma 2011-2012 eğitim öğretim döneminde Ağrı lise öğrenimine devam eden tesadüfi yöntemle seçilmiş 341 ergen üzerinde yürütülmüştür. Öğrencilerin 86'sı 1.sınıf, 125'i 2.sınıf, 89'u 3.sınıf, 41'i 4.sınıf lise öğrencileridir. Yaşları 13 ile 18 yaş arasında değişmekte ve yaş ortalaması 14.1'dir. Öğrencilerin 108'si (32%) erkek ve 233'ü (68%) kız öğrenciden oluşmaktadır.

Ölçme araçları

İnsani Değerler Ölçeği (İDÖ): Bu çalışmada, öğrencilerin insani değerlerini belirlemede, Dilmaç (2007), tarafından ortaöğretim düzeyindeki öğrenciler (ergenler) için geliştirilen “İnsani Değerler Ölçeği (İDÖ)” kullanılmıştır. Ölçekte, insani değerler süreci a. Sorumluluk (7 madde) b. Dostlu/Arkadaşlık (7 madde) c. Barışçı Olma (7 madde) d. Saygı (7 madde) e. Hoşgörü (7 madde) f. Dürüstlük (7 madde) olarak altı boyutta toplam 42 madde ile ölçülmektedir. Bu ölçek bireysel veya gruplar halinde uygulanabilen Likert tipi bir ölçektir. Ölçekteki maddeler beş basamaklı “Likert Tipi” (A: Hiçbir Zaman, B: Nadiren, C: Ara sıra, D: Sık Sık, E: Her Zaman) bir dereceleme ölçeği şeklinde ifade edilmiştir. Maddeler A:1- B:2- C:3- D:4- E:5 şeklinde puanlanmıştır. Puanların artması/azalması bireylerin insani değerler daha fazla sahip olduğunu/olmadığını göstermektedir. İDÖ’ nün güvenilirlik çalışması için iç tutarlılık katsayıları (Cronbach Alpha) hesaplanmıştır. 7 maddeden oluşan “Sorumluluk” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa: .73 olarak hesaplanmıştır. 7 maddeden oluşan “Dostluk/Arkadaşlık” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa: .69 olarak hesaplanmıştır. 7 maddeden oluşan “Barışçı Olma” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa: .65 olarak hesaplanmıştır. 7 maddeden oluşan “Saygı” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa: .67 olarak hesaplanmıştır. 7 maddeden oluşan “Dürüstlük” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa: .69 olarak hesaplanmıştır. 7 maddeden oluşan “Hoşgörü” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa: .70 ve 42 maddelik tüm ölçek için iç tutarlılık katsayısı ise alfa. 92 bulunmuştur. Bu kararlılık katsayıları “Sorumluluk” için. 73, “Dostluk/Arkadaşlık” için. 91, “Barışçı Olma” için. 80, “Saygı” için. 88, “Dürüstlük” için. 75, “Hoşgörü” için. 79 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tümü için kararlılık katsayısı: .87 bulunmuştur. Bu çalışmada Cronbach Alpha iç tutarlık güvenilirlik katsayısı ölçeğin bütünü için .96 olarak hesaplanmıştır.

Ahlaki Olgunluk Ölçeği (AOÖ): Şengün ve Kaya (2008) tarafından geliştirilen Ahlaki Olgunluk Ölçeği, 66 maddeden oluşan beş dereceli Likert tipi bir ölçek olup, bireylerin ahlaki olgunluk düzeylerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçekte maddelerin derecelendirilmesi, evet her zaman, çoğu zaman, ara sıra, çok nadir, hayır hiçbir zaman şeklinde düzenlenmiştir. 52 olumlu, 14 olumsuz ifade bulunmaktadır. Olumlu maddelerde “evet her zaman” seçeneğine 5 puan, “çoğu zaman” seçeneğine 4 puan, “ara sıra” seçeneğine 3 puan, “çok nadir” seçeneğine 2 puan, “hayır hiçbir zaman” seçeneğine ise 1 puan verilerek ölçek puanlanmaktadır. Olumsuz maddelerde ise puanlama ters yönden yapılmaktadır. Ahlaki Olgunluk Ölçeği’nin geçerlik ve güvenilirlikle ilgili çalışmalarda 830 öğrenciden elde edilen verilere uygulanan açımlayıcı faktör analizi (AFA) sonucu maddelerin tek faktörde toplandığı ve madde-toplam puan korelasyon katsayıları ($p < 0.01$) düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Ölçeğin, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı .84, test-yarı test güvenilirlik katsayısı .89 ve Cronbach Alpha iç tutarlık güvenilirlik katsayısı ise .93 olarak bulunmuştur. Ahlaki Olgunluk

Ölçeğinden alınabilecek en yüksek puan 300, en düşük puan ise 60'dır. Yüksek puan, yüksek ahlaki olgunluk; düşük puan ise düşük ahlaki olgunluk düzeyinin göstergesi olmaktadır.

İşlem

İnsani Değerler Ölçeği ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği sahiplerinden mail yoluyla izin aldıktan sonra Kişisel Bilgi Formu ile birlikte çoğaltılmıştır. Öğrenciler ile boş oldukları bir zamanda uygulama için anlaşmış ve randevu günü sınıfta bir araya gelindikten sonra veri toplama araçları paket halinde öğrencilere dağıtılmıştır. Gönüllülüğün esas olduğu öğrencilere hatırlatılıp gönüllü olmayanlar çıktıktan sonra çalışma ile ilgili öğrencilere açıklama yapılmış ve başla komutundan 20 dk. sonra öğrencilerden veri toplama araçları geri toplanmıştır. Elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılarak SPSS.17 paket programında değerlendirilmiştir. Araştırmada nicel araştırma tekniklerinden ilişkisel tarama yöntemi uygulanmıştır. Verilerin parametrik olup olmadığı saptamak için Shapiro-Wilk testi yapılmış ve verilerin normallik sınavının doğrulandığı gözlenmiştir. Bu yüzden çalışmada parametrik testler kullanılmıştır. Parametrik istatistik yöntemleri, verilerin rastgele dağılım esasına uyduğunu kabul eden ve dağılım parametrelerine göre çıkarımlar yapan yöntemleridir (Geisser & Johnson, 2006) Verilerin çözümlenmesinde değişkenler arası ilişkileri belirleyebilmek için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon analizi, değişkenler arası farklılıkları tespit etmek için bağımsız örneklem için t testi ve değişkenleri birbirini ne ölçüde açıkladığını hesaplamak için çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Yaşa göre t testi yapılırken Kohleberg'in ahlaki gelişim kuramı esas alınmıştır. Ayrıca önem düzeyi için $p < .01$ ve Cohen *d* etki büyüklüğü kriteri için 1 ve üzeri çok büyük, 0.8 ile 1 arası büyük, 0.5 ile 0.8 arası orta, 0.2 ile 0.5 arası küçük ve 0.2 ile 0 arası çok düşük etki esas alınmıştır (Akt.İşık, 2014).

BULGULAR

Betimleyici Bilgiler ve İlişkisel Değerler

Ölçme araçlarından elde edilen verilere uygulanan Pearson momentler çarpımı korelasyon analizi ve güvenilirlik testi sonucu değişkenlere ait ilişki katsayıları, ortalamalar, standart sapma değerleri ve iç tutarlık güvenilirlik sayısı hesaplanmış ve Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenler arası ilişkiler, Cronbach alfa değerleri ve betimleyici istatistik sonuçları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8
1.Sorumluluk	1							
2. Arkadaşlık	,87**	1						
3. Barışçı olma	,84**	,88**	1					
4. Saygı	,85**	,88**	,88**	1				
5. Dürüstlük	,80**	,81**	,83**	,80**	1			
6.Hoşgörü	,73**	,67**	,66**	,65**	,61**	1		

7. İnsani değerler	,94**	,95**	,94**	,94**	,89**	,78**	1	
8. Ahlaki Olgunluk	,21**	,33**	,31**	,22**	,30**	,16**	,28**	1
Ort	23.87	25.16	23.46	24.50	23.19	21.56	141.76	145.91
Ss	7.26	8.26	6.99	8.18	6.43	5.98	39.27	22.11
Alfa	.76	.75	.77	.74	.72	.73	.80	.79

* $p < .05$, ** $p < .01$

Tablo 1 incelendiğinde insani değerlerin toplamı ile ahlaki olgunluk arasında $p < .01$ önem düzeyinde pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur ($r = .28$). Ayrıca ahlaki olgunluk ile insani değerlerin alt boyutları olan sorumluluk ($r = .21$), arkadaşlık ($r = .33$), barışçı olma ($r = .31$), saygı ($r = .22$), dürüstlük ($r = .30$) ve hoşgörü ($r = .16$) arasında pozitif ilişkiler bulunmuştur.

Cinsiyete göre Ahlaki Olgunluk ve İnsani Değerlerin Karşılaştırılması

Ahlaki olgunluk ve insani değerlerin cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için uygulanan t testi sonuçları Tablo 2.'de verilmiştir.

Tablo 2. Ahlaki olgunluk ve insani değerlerin cinsiyete göre t testi sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet	N	Ort	Ss	t	Cohen's <i>d</i>
Sorumluluk	Kadın	233	24.48	6.76	1.05	-
	Erkek	108	23.59	8.25		
Arkadaşlık/dostluk	Kadın	233	24.76	7.70	1.33	-
	Erkek	108	26.04	9.34		
Barışçı olma	Kadın	233	23.56	6.46	.37	-
	Erkek	108	23.26	8.04		
Saygı	Kadın	233	24.65	7.37	.49	-
	Erkek	108	24.18	9.73		
Dürüstlük	Kadın	233	22.82	5.79	1.58	-
	Erkek	108	24.00	7.60		
Hoşgörü	Kadın	233	21.64	5.69	.33	-
	Erkek	108	21.41	6.609		
İnsani değerler	Kadın	233	141.90	36.19	.51	-
	Erkek	108	142.48	45.34		
Ahlaki olgunluk	Kadın	233	146.75	26.68	2.12*	.11
	Erkek	108	144.11	19.64		

* $p < .05$

Tablo 2 incelendiğinde insani değerler toplam puanı ve alt boyutlarında cinsiyete göre farklılaşmalar vardır. Bununla birlikte kız öğrencilerin sorumluluk (24.48), hoşgörü (21.64), saygı (24.65), barışçı olma (23.56) puan ortalamaları erkeklerin sorumluluk (23.59), hoşgörü (21.41), saygı (24.18), barışçı olma (23.26) puan ortalamalarından yüksek olsa da bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. Buna karşın erkeklerin toplam insani değerler (142.48), dürüstlük (24.00), arkadaşlık (26.04) puan ortalamaları, kızların toplam insani değerler (141.90), dürüstlük (22.82), arkadaşlık (24.76) puan

ortalamalarından daha yüksektir, ancak bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. Ahlaki olgunluk düzeyleri karşılaştırıldığında kız öğrencilerin ahlaki olgunluk puan ortalaması (146.75) ile erkek öğrencilerin ahlaki olgunluk puan ortalaması (144.11) arasında $p < .05$ önem düzeyinde istatistiksel olarak fark vardır. Cinsiyete ilişkin ahlaki olgunluk düzeyi arasındaki farkın etki büyüklüğünün çok düşük olduğu gözlenmiştir.

Yaşa göre Ahlaki Olgunluk ve İnsani Değerlerin Karşılaştırılması

Ahlaki olgunluk ve insani değerlerin yaşa göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için uygulanan t testi sonuçları Tablo 3.'te verilmiştir.

Tablo 3. Ahlaki olgunluk ve insani değerlerin cinsiyete göre t testi sonuçları

Değişkenler	Yaş	N	Ort	Ss	t	Cohen's <i>d</i>
Sorumluluk	13-15 yaş	211	22.92	7.84	3.88**	.50
	16-18 yaş	130	26.21	4.94		
Arkadaşlık/dostluk	13-15 yaş	211	23.90	9.15	4.54**	.70
	16-18 yaş	130	28.25	4.16		
Barışçı olma	13-15 yaş	211	22.40	7.73	4.51**	.54
	16-18 yaş	130	26.06	3.59		
Saygı	13-15 yaş	211	23.14	8.80	4.97**	.77
	16-18 yaş	130	27.83	5.07		
Dürüstlük	13-15 yaş	211	22.29	6.95	4.18**	.53
	16-18 yaş	130	25.41	4.20		
Hoşgörü	13-15 yaş	211	21.27	6.68	1.42	-
	16-18 yaş	130	22.28	3.65		
İnsani değerler	13-15 yaş	211	135.92	43.76	4.41**	.60
	16-18 yaş	130	156.05	18.72		
Ahlaki olgunluk	13-15 yaş	211	144.15	25.28	2.32*	.32
	16-18 yaş	130	150.22	9.89		

$p < .01$

Tablo 3 incelendiğinde insani değerler toplam, sorumluluk, arkadaşlık, barışçı olma, saygı, dürüstlük ve ahlaki olgunluk puanları yaşa göre farklılaşma göstermekle birlikte bu farklar istatistiksel olarak anlamlıdır. Yani 16-18 yaşında olan öğrencilerin insani değerler toplam, sorumluluk, arkadaşlık, barışçı olma, saygı, dürüstlük ve ahlaki olgunluk puanları, 13-15 yaşındaki öğrencilerin puanlarından daha yüksektir. Yaşlar arasındaki etki büyüklüğü değerlerine bakıldığında

saygı, arkadaşlık, insani değerler toplam, barışçı olma ve dürüstlük arasındaki farka ilişkin etki büyüklüğü orta, ahlaki olgunlukta ise düşük olduğu gözlenmiştir.

Yorumsayıcı istatistikler

İnsani değerlerin ahlaki olgunluk üzerindeki açıklayıcı etkisini görmek için bağımlı değişken olarak ahlaki olgunluk, bağımsız değişkenler olarak da insani değerler alınmış ve çoklu regresyon analizi uygulanmış; sonuçlar Tablo 4.'te verilmiştir.

Tablo 4. İnsani değerler ve ahlaki olgunluğa ilişkin regresyon analizi sonuçları

Değişkenler	Standart olmayan katsayılar		Standart olan katsayılar		R	R ²	F
	B	SE _B	β	t			
1. Sorumluluk	.651	.161	.214	4.03	.214	.05	16.27*
2. Arkadaşlık/dostluk	1.606	.276	.600	5.81	.364	.13	25.79*
3. Barışçı olma	.679	.352	.215	1.93	.377	.15	18.57*
4. Saygı	.952	.334	.352	2.85	.403	.19	16.26*
5. Dürüstlük	.559	.335	.163	2.96	.411	.24	13.63*

* $p < .001$

Tablo 4 incelendiğinde sorumluluk değeri tek başına, ahlaki olgunluğun toplam varyansının %5'ini, arkadaşlık/dostluk tek başına ahlaki olgunluğun toplam varyansının %8'ini, barışçı olma tek başına ahlaki olgunluğun toplam varyansının %2'sini, saygı tek başına ahlaki olgunluğun toplam varyansının %4'ünü ve dürüstlük tek başına ahlaki olgunluğun toplam varyansının %5'ini, toplam bu 5 değer ahlaki olgunluğun toplam varyansının %24'ünü açıklarken hoşgörü toplam varyansa etki etmemiştir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu çalışmanın temel amacı ergenlerdeki insani değerleri ve ahlaki olgunluğu yaş ve cinsiyet bağlamında değerlendirmektir ve beraberinde ergenlerdeki insani değerler ile ahlaki olgunluk arasındaki ilişkiyi incelemektir.

Cinsiyet Değişkeni açısından Ahlaki Olgunluğun ve İnsani Değerlerin Yorumlanması

Araştırmanın sonucunda kız öğrencilerin (insani değerler μ 141.90/ 210, ahlaki olgunluk μ : 146.75/300) ve erkek öğrencilerin (insani değerler μ 1412.48/ 210, ahlaki olgunluk μ : 144.11/300) Ahlaki Olgunluk ölçeğinden aldıkları puanlara göre Kohlberg'in ahlaki gelişiminde geleneksel

düzye de oldukları söylenebilir. Zaten Kohlberg'e göre, geleneksel düzye soyut düşünmenin başladığı ergenlik dönemine denk gelmektedir (Bacanlı, 2002).

Ancak araştırmanın sonucunda kız öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeyleri erkek öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeylerine göre anlamlı düzye de daha yüksek bulunmuştur ($p<.05$). Bu durum Özcan'ın (2006) ilköğretim öğrencileri düzeyinde ve Şengül'ün (2008) lise öğrencileri düzeyinde ve Aydın ve Kaya'nın (2001) de üniversite öğrenci düzeyinde yaptığı kız öğrencilerin ahlaki olgunluk puan ortalamalarının erkek öğrencilerininkine göre daha yüksek bulunduğu çalışmasının bulgusu ile paralellik göstermektedir.

İnsani değerler bakımından ise kız öğrencilerin sorumluluk, hoşgörü, saygı barışçı olma puan ortalamalarının erkekler öğrencilerden daha yüksek olması Kaya (1993), Acuner (2004), Çırak (2006), Süslü'nün (2006) ve Çiftçi'nin (2001) yaptıkları çalışmalarda kız ve erkek öğrenciler arasında ahlaki yargılarda önemli farklılıklar olabileceği sonuçları ile paralellik göstermektedir. Kız ve erkek öğrencilerdeki bu farklılık kadınların erkeklere göre diğerlerine karşı daha duyarlı, empatik, yardımsever, sorumlu olmasıyla ve toplumun kadına ve erkeğe verdiği farklı eğitim tarzlarıyla açıklanabilir (Atkinson ve diğerleri; 1995; Kulaksızoğlu, 1998).

Buna karşın erkeklerin toplam insani değerler, dürüstlük, arkadaşlık düzeyleri, kızların toplam insani değerler, dürüstlük ve arkadaşlık düzeylerinden daha fazla bulunmuştur. Dünyanın genelinde erkeklere kızlardan daha fazla bağımsızlık verilmektedir (Santrock, 2012). Ülkemizde ise her ne kadar çocuk yetiştirilme tarzları değişse de kız çocukları ev işi rollerine yönlendirilmekte (*ev hanımlığı ve anneliğe yönlendirilmesi ve hazırlanması esasken*), erkek çocukları da dış dönük ve bağımsız rollere (*para kazanma, dışarda etkinlikte bulunma*) yönlendirilmektedir (Çelen ve Çok, 2006). Bu bağlamda araştırmanın bu bulgusu, erkek çocuğunun daha serbest ve özgür bir ortamda yetiştirildiğinden daha çok arkadaş edinebilmesiyle ve kendini daha rahat sosyal ortamlarda ifade etmesiyle ilgili olabilir. Ayrıca kız ve erkek öğrencilerin dürüstlük ve arkadaşlık düzeylerinin puan farkının sorumluluk, hoşgörü, saygı barışçı olma puan farkından fazla olması toplam puanın erkeklerin lehine daha yüksek çıkmasına etki etmiştir.

Yaş Değişkeni Açısından Ahlaki Olgunluğun ve İnsani Değerlerin Yorumlanması

Araştırmanın sonucunda 16-18 yaşında olan öğrencilerin insani değerler toplam, sorumluluk, arkadaşlık, barışçı olma, saygı, dürüstlük ve ahlaki olgunluk düzeyleri, 13-15 yaşındaki öğrencilerin insani değerler toplam, sorumluluk, arkadaşlık, barışçı olma, saygı, dürüstlük ve ahlaki olgunluk düzeylerinden anlamlı olarak daha yüksektir. Araştırmanın bu bulgusu Kohlberg (1969) ve Turiel ve diğerlerinin (1978) ahlaki olgunluğun yaşla birlikte arttığını belirttiği araştırma bulgularıyla paralellik gösterirken Acuner (2004), Donenberg ve Hoffman (1988), Şengün (2008) ve Temel'in

(1991) araştırma bulgularıyla da ters düşmektedir. Bu neticede Atkinson'un (1995) ifade ettiği bilişsel düzey yaşla arttığından ahlaki olgunlukta artabilir ifadesi ile açıklanabilir.

İnsani Değerler ve Ahlaki Olgunluk Arasındaki İlişki

Araştırmanın sonucunda insani değerlerin alt boyutlarıyla (*hoşgörü, sorumluluk, arkadaşlık/dostluk, barışçı olma, saygı ve dürüstlük*) ve insani değerlerin toplamıyla ahlaki olgunluk arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur. Kohlberg'e (1969) göre insanın gelenek ve gelenek sonrası düzeyde ahlaki olgunluğa ulaşması için çevreden ya da kendiliğinden edindiği kurallara ve değerlere sahip olması gerekmektedir. Bu bağlamda ahlaki olgunluğun insani değerleri kapsadığı söylenebilir.

Ayrıca araştırmanın bir diğer sonucunda hoşgörü dışında insani değerlerin alt boyutlarının hepsi (*sorumluluk, arkadaşlık/dostluk, barışçı olma, saygı ve dürüstlük*) ahlaki olgunluğun toplam varyansını % 2 ile %5 değişen yüzdelerle açıklamıştır. Bu 5 değer ahlaki olgunluğun toplam varyansını ise %24'ünü açıklamıştır. Bütün bu sonuçlar hoşgörü dışında diğer boyutların ahlaki olgunlukla ilgili olduğunu göstermektedir. Hoşgörü değerinin ahlaki olgunluğu açıklayamaması hoşgörü değerinin Kohlberg'in ahlaki olgunlukta gelenek sonrası düzeyde yer almasıyla ilgili olabilir ve ergenlik döneminde bireylerin geleneksel düzeyde olduğundan hoşgörülü yeterince olamaması ile de ilgili olabilir. Başka bir ifadeyle ergenlik döneminde bireyler geleneksel düzeyde olduğundan gelenek sonrası düzeydeki hoşgörüyü gösteremeyebilirler. Ancak literatürde bu yorumu destekleyecek bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bütün yukarıda bahsedilen sonuçlar ve tartışmalar sonucunda ergenlerin ahlaki olgunluk düzeylerini geliştirmek ve çok az insanın ulaştığı Kohlberg'in "gelenek sonrası " ahlaki olgunluk düzeyine ulaştırmak amacıyla insani değerler eğitimini ele alan çalışmalara ((Baloglu ve Balgalmıs, 2005; Dilmaç, 1999; Erdem, 2003; Germine, 2001; Lamberta, 2004; Perry ve Wilkenfeld, 2006; Sarı, , 2005; Schwartz ve Boehnke, 2004, Schwartz, ve diğerleri, 2001) paralel çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Son olarak bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu sınırlılıklar örneklem grubunda kız öğrencilerin erkek öğrencilerden sayıca fazla olması, bu çalışmanın sadece lise öğrencilerinde ele alınması ve bir il ile sınırlı olmasıdır. Bu sınırlılıklar giderilip çalışmanın genellenebilirliği yüksek bir betimsel bir çalışma yapılabilir ve o çalışmadan çıkacak sonuçlara göre de ergenlerde insani değerleri ve ahlaki olgunluğu artıracak deneysel çalışmalar yapılabilir. Böylelikle hem genç nesil hem de hem de toplum bu eğitimin yararını görmüş olur.

KAYNAKÇA

- Acuner, Hacı Yusuf. *14–18 yaş arası gençlerde ahlaki yargı gelişimi ve ahlak eğitimi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Atkinson, R.L, Atkinson, R. C., & Hilgard, E.R. (1995). Psikolojiye giriş. (Çev. Kemal Atakay), İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Addad, M. , & Leslau. A. (1990). Immoral judgement, extroversion, neuroticism, and criminal behaviour. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, *34(1)*, 1-13.
- Adıgüzel, A. (2012). The relation between candidate teachers' moral maturity levels and their individual innovativeness characteristics: A case study of Harran University Education Faculty. *Educational Research and Reviews*, *7(25)*, 543-547.
- Aydın, A. (2001). *Gelişim ve öğrenme psikolojisi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Aydın, M. Z. (2010). Ailede ahlak eğitimi. İstanbul: Timaş Yayınları..
- Bacanlı, H. (2002). Gelişim ve öğrenme. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Baloğlu, M. & Balgalmış, E.(2005). İlköğretim ve ortaöğretim yöneticilerinin öz-değerlerinin betimlenmesi: Tokat ili örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*. *3 (10)*, 19-31.
- Cebeci, A. (2005).*İlköğretimdeki din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinde ahlaki değerlerin eğitimi ve öğretimi* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Çelen, N. & Çok, F. (2006). *Adolescents in Turkey*. (In) *Routledge International Encyclopedia of Adolescence* (Eds: J.J. Arnett). Routledge; NY. 1010–1024
- Çekin, A. (2013). Öğretmen adaylarının ahlaki olgunluk düzeyleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *21(3)*, 1035-1048.
- Çengel, Y. (2011). Özlü sözlerle güvenli bir gelecek için insani değerler. *Eğitime Bakış*, *7(19)*, 13-17.
- Çırak, G.K. (2006).*Üniversite öğrencilerinin ahlaki yargı yetenekleri ve ahlaki yargı yetenekleri ile kendini gerçekleştirme düzeylerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana
- Çiftçi, N. (2001). *Almanya ve Türkiye'deki lise öğrencilerinin ahlaki yargı yeteneklerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Colby, A., & Kohlberg (1987). *The measurement of moral judgment, Vol. I: theoretical foundations and research validation*. New York: Cambridge University Press.
- Colby, A., Kohlberg, L., Gibbs, J., & Lieberman, M. (1983). A longitudinal study of moral development. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, *48 (2, Serial No. 200)*.
- Dilmaç, B.(1999). *İlköğretim öğrencilerine insani değerler eğitimi verilmesi Ve ahlaki olgunluk ölçeği ile eğitimin sınanması*. Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Dilmaç, B. (2007). *Bir grup fen lisesi öğrencine verilen insani değerler eğitimin insani değerler ölçeği ile sınanması*. Yayınlanmamış doktora tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Dilmaç, B. (2009). An Analysis of teachers' general tendency to procrastinate, perception of professional efficiency/self efficiency and altruism. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, *7(3)*, 1323-1338.
- Dilmaç, B. (2012). *İnsanca değerler eğitimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık
- Dilmaç, B., Hamarta, E., Yiğit, R., Bayır, M., & Büyükyıldırım, İ. (2011). The relationship between secondary school students' dysfunctional attitudes and their human values. *European Journal of Educational Studies*, *3(2)*, 353-363.
- Dilmaç, B, Kulaksızoğlu, A., & Ekşi H. (2007). An examination of the humane values education program on a group of science high school students. *Educational Sciences: Theory & Practice*, *7(3)*, 1221-1261.
- Donenberg, G. R. & Hoffman, L. W. (1988). Gender differences in moral developmen. *Sex Roles*,*18(11-12)* 701-717.
- Erdem, A. R.(2003). Üniversite kültüründe önemli bir unsur: Değerler. *Değerler Eğitim Dergisi*, *1 (4)*, 55-72.

- Fredericks, N. (2011, August). Peace and prosperity through sathya sai education in human values. *Institute of Sathya Sai Education Australia National Education Conference 20 August 2011*. Murwillumbah.
- Garmon, L. C., Basinger, K. S., Gregg, V. R., & Gibbs, J. C. (1996). Gender differences in stage and expression of moral judgment. *Merrill-Palmer Quarterly*, *42*, 418-437.
- Galotti, K. M., Kozberg, S. F., & Farmer, M. C. (1991). Gender and developmental differences in adolescents' conceptions of moral reasoning. *Journal of Youth and Adolescence*, *20*, 13-30.
- Geisser, S., & Johnson, W. O. (2006). Modes of parametric statistical inference. John Wiley & Sons.
- Germaine, R. W. (2001). Values education influence on elementary students' self-Esteem. Yayınlanmamış doktora tezi. University of San Diego. U.S.A
- Gilligan, C., & Attanucci, J. (1988). Two moral orientations: Gender differences and similarities. *Merrill-Palmer Quarterly*, *34*, 223-237
- Gilligan, C. (2005). Images of relationship. *North Dakota Law Review*, *81(4)*, 693-727.
- Gorman, M., Duffy, J. & Margaret, H. (1994). Service experience and the moral development of college students. *Religious Education*, *89(3)*, 422-431.
- Hart, D., Robert, A. & Ford, D. (1999). Family influence on the formation of moral identity in adolescence: Longitudinal analyses. *Journal of Moral Education*, *28(3)* 375-386.
- Hart, D. & Gusto, C. (2005). Moral development in adolescence. *Journal of Research on Adolescence*, *15(3)*, 223-233.
- Hill T. E. Jr. (1994). *Respect for humanity. The Tanner Lectures On Human Values*. Stanford University Press.
- Işık, İ. (2014). Yokluk hipotezi anlamlılık testi ve etki büyüklüğü tartışmalarının psikoloji araştırmalarına yansımaları. *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, *5*, 55-80.
- Kanad, H. F. (1951). *Deneyel Pedagoji II*, Ankara: Örnek Matbaası.
- Katılmış, A., Ekşi, H., & Öztürk, C. (2011). Efficiency of social studies integrated character education program. *Educational Sciences: Theory & Practice*, *11(2)*, 854-859
- Kaya, M. (1993). *Bazı değişkenlere göre üniversite öğrencilerinin ahlaki yargıları*. On dokuz Mayıs Üniversitesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun
- Kaya, M. (2007). İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programlarındaki ahlaki konuların ahlak eğitimi açısından değerlendirilmesi. *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *23*, 23-50.
- Kohlberg, L. (1969). Stage and sequence: The cognitive developmental approach to socialization. Ed. by D. A. Goslin. *Handbook of Socialization Theory and Research* s 347-480, Chicago: Rand McNally.
- Koyuncu, N. (1983). *Cinsiyet rolü kimliği ile ahlaki gelişim evrelerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Lamberta, G. C.(2004). *A values education intervention through therapeutic recreation for adolescents in a psychiatric setting*. Yayınlanmış doktora tezi, Valden University, Minessota.
- Lawrence J. W., & Russell C. P. (1998). Naturalistic conceptions of moral maturity. *Developmental Psychology*. *34(3)*, 403-419.
- Mathieson, K. (2003). Elements of moral maturity. *Journal of College and Character*, *4*, 5.
- Özcan, R. (2006). *İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programlarındaki ahlaki davranışların gerçekleşme düzeylerini etkileyen sosyo-kültürel faktörlerin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi, On dokuz Mayıs Üniversitesi; Samsun
- Pathania, A. (January 2011). Teachers' role in quality enhancement and value education. *Academe*. *XIV(1)*, 19-26.
- Perry, A.D. & Wilkenfeld, B.S.(2006). Using an agenda setting model to help students develop & exercise participatory skills and values. *Journal of Political Science Education*, *2*, 303-312.
- Ramachandran S. (2008). *Value education –Human rights*. Bharathiar University Coimbatore.
- Rest, J. R. (1979). *Development in judging moral issues*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Rolston, H. (1998). Human values and natural systems. *Society and Natural Resources*. *1*, 271-283.

- Rotblat, J. (2012). Science and human values. 07.08.2012 tarihinde <http://www.britishpugwash.org/documents/ScienceandHumanValues.pdf> adresinden alınmıştır.
- Santrock, J. W. (2012). *Ergenlik* (Çev. Diğdem Müge Siyez), 14. Basım. Ankara: Nobel Yayınevi
- Sai, S. (26 July 1999). *Human values and education*. 08.08.2012 tarihinde <http://www.saidarshan.org/baba/docs/d990726.html> adresinden alınmıştır.
- Sarı, E. (2005). Öğretmen adaylarının değer tercihleri: Giresun eğitim fakültesi örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3 (10), 73-88.
- Schwartz, S.H. & Boehnke, K. (2004). Evaluating the structure of human values with confirmatory factor analysis. *Journal of Research in Personality*, 38, 230–255.
- Schwartz, S.H., Melech, G., Lehmann, G., Burgess, S., Harris, M. & Owens, V. (2001) Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 519-542.
- Sellen, A. and Others (March 2009). *Reflecting human values in the digital age*. *Communications of The Acm*, 52(3), 58-66.
- Senemoğlu, N. (2001). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*. Ankara: Gazi Yay.
- Stanford Encyclopedia of Philosophy (2014). Respect. 02.02.2014 tarihinde <http://plato.stanford.edu/entries/respect/> adresinden alınmıştır.
- Steiner R. (2004). *Human values in education*, Great Barrington: Anthroposophic Press.
- Süslü, H. (2006). *Din ve ahlak ilişkisine sosyolojik bir yaklaşım. İncesu örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri
- Şengün, M., & Kaya, M. (2007). Ahlaki olgunluk ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24-25, 51-64.
- Temel, Z. F. (1991). *Yetiştirme yurdunda ve ailesinin yanında Kalan 14-18 Yaş grubundaki gençlerin cinsiyet rolü kimlikleri ile moral gelişimlerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi*, Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversite Ankara
- Thoma, S. J. (1986). Estimating gender differences in the comprehension and preference of moral issues. *Developmental Review*, 6, 165-180.
- Turiel, E., Edwards, C.P. & Kohlberg, L (1978). Moral development in Turkish children adolescents and young adults. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 9(1) s.75-86.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: Akşam Sanat Okulu Matbaası
- Uysal, E. (2003). Değerler üzerine bazı düşünceler ve bir erdem tasnifi denemesi: İnsani erdemler–islami erdemler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 51-69.
- Walker, L. J. (1995). Sexism in Kohlberg's moral psychology? In W. M, Kurtines & J. L. Gewirtz (Eds.), *Moral development: An introduction* (s. 83-107). Boston: Allyn & Bacon
- Yacker, N., & Weinberg, S. L. (1990). Care and justice moral orientation: A scale for its assessment. *Journal of Personality Assessment*, 55, 18-27.
- Yiğit, R., & Dilmaç, B. (2011). Ortaöğretim öğrencilerinin sahip oldukları insani değerler ile akademik erteleme davranışlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 159-178.

Extended English Abstract

Human beings like all living creatures survive their life by doing some requirements. One of the requirements seen in human being is values. Human values that include compassion, altruism behaviors determine an individual's cognitions, emotions, behaviors, and beliefs in his/her life (Çengel, 2011). In this study the 6 values (*forbearance, responsibility, friendship, respect, peacefulness honesty*) indicated in Human Values Scale, developed by Selçuk & Kaya (2008), were taken. Human values are also seen as a morality when it was taken from outside World perspectives (Çengel, 2011). Morality defined as an individual with his/her consciousness behaves in a good way and escapes

from behaving in a bad way with (Aydın, 2010:15). Morality was especially examined within stage of development by Piaget and Kohlberg. Kohlberg grouped moral stages into three levels. These are can be more generally: pre-conventional, conventional and post-conventional level. In the pre-conventional level the consequences of the action and the benefit awarded by others that impose the rules to the individual, in the conventional level families and society values and rules are taken as an important and in post-conventional level people put their own values and are free from others and authority (Çekin, 2013; Senemoğlu, 2001:68-76). The post conventional level might be seen as a moral maturity. Moral maturity is an indicator of well-developed individual that shows moral emotion, moral cognition, moral reasoning, moral attitudes in the peak level, react against every amoralism and show emphatic behavior in a good way (Şengün & Kaya, 2007). Moreover Mathieson (2003) indicated moral maturity features. These are moral unity and self-consciousness, utilizing cognitive abilities, utilizing emotional strengths or resources, using social skills, using principles, respecting others and setting goals

However rapid technological developments changed some of the human values and nowadays materialism is seen more than human values (Selen et al, 2012). Thus some values should be transmitted to new generation via education for society development (Sai, 1999). And especially adolescence period is a crucial period for adolescences to understand human values (Dilmaç, 2012). And it is also abstract thinking period that adolescences start to give abstract concepts meaning in a healthy way. According to Kohlberg, especially most of the human are conventional stage of moral development which is also coincidence with adolescent period (Bacanlı, 2002). Colby and Kohlberg (1987) indicated that the increased education level increases the moral morality level. Thus to examine and to determine the level of adolescences' human values and moral maturity are vital for values educational program.

Moreover in international and national literature there are many studies taken morality of adolescences (Addad & Leslau, 1990; Cebeci, 2003; Çiftçi, 2001; Gorman et al., 1994; Hart, Hart & Carlo, 2005; Kaya, 2007; Koyuncu, 1983; Özcan 2006, Turiel et al., 1978; Walker, 1995) and human values of adolescences (Baloğlu & Balgalmıs, 2005; Dilmaç, 1999; 2007; Erdem, 2003; Germine, 2001; Lamberta, 2004; Sarı, 2005; Schwartz & Boehnke, 2004, Schwartz, et al, 2001) within different variables (gender, age, education).

This study was aim to examine both human values and moral maturity of adolescence within gender and age variables and the relationship between human values and moral maturity in adolescence. The study was conducted with 341 adolescences [N=108 (32%) male, 233'ü (68%) female] attending to Ağrı high schools in 2011 -2012 school year in and their age ranged from 13 to 18. All adolescences were chosen in this study randomly and volunteer to participate. In this study The Moral Maturity Scale, developed by Dilmaç (2007), and Human Values Scale developed by Selçuk & Kaya (2008) were used. All data was analyzed by SPSS.17 package program. To test the normality of data Shapiro-Wilk test was used and the data showed normality level. Thus parametric statistical methods were used in this study. In this study to determine relationship between variables the Pearson Correlation Coefficient method was used and to determine the differences between variables independent t test method was used. And $p < .01$ and Cohen d effect size was taken (Akt.ışık, 2014). As a result of the study it was found that female adolescences got significantly higher score than male adolescence in human values and in moral maturity level ($p < .05$). Moreover adolescences with 16-18 age got significantly higher score than adolescences with 13-15 age ($p < .01$). In this study it was also found that all gender were at Kohlberg conventional moral level. Moreover human values and its sub-constructs are significantly correlated with moral maturity and five sub-construct except forbearance explain 24 % variance of moral maturity ($p < .01$). The findings of this research were discussed in the light of the literature and some recommendations and suggestions were presented for the further research.